

“ตามทางพุทธกิจ” *

FOLLOWING THE BUDDHA’S DAILY ROUTINE

ธนุทธิ์ ดวงดี¹, และ อภินันท์ จันตะนี²

Thanurit Duangdee¹, and Aphinant Chantane²

¹⁻²มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

¹⁻²Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding author E-mail: Thanurit062@gmail.com

แปลจากหนังสือ : ตามทางพุทธกิจ

ผู้แต่ง : พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)

ผู้แปล : -พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)

สำนักพิมพ์ : สยามปริทัศน์

ปีที่พิมพ์ : 2557

จำนวนหน้า : 192

ISBN: 9789743158636

บทนำ

บทวิจารณ์หนังสือ “ตามทางพุทธกิจ” เขียนโดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) พิมพ์ครั้งที่ 6 พ.ศ. 2557 จำนวนหน้าหนังสือ 192 หน้า โรงพิมพ์สยามปริทัศน์ เป็นหนังสือที่เล่าถึงการเดินทางไปในมัสการสังเวชนียสถาน เริ่มจาก พุทธคยา "สถานที่ตรัสรู้" เมืองราชคฤห์ "เวฬุวัน, เขาคิชฌกูฏ" เมืองนาลันทา "มหาวิทยาลัยนาลันทา" เมืองพาราณสี "เจาฉันทิสถูป, สารนาถหรือป่าอิสิปตนมฤคทายวัน" เมืองกุสิน

* Received 23 February 2023; Revised 26 February 2023; Accepted 28 February 2023

นารา "สถานที่ปรินิพพาน" เมืองสาวัตถี ถ้าวัดกัน โดยสถานที่แต่ละแห่งนั้น โดยท่านได้อธิบายถึงความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์พุทธศาสนาและสอดแทรกธรรมคติไว้อย่างพิสดาร แม้การเดินทางครั้งนี้จะมีได้ไปที่ลุมพินี สถานที่ประสูติก็ตามนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ มีทั้งหมด 8 บทประกอบด้วย ไตรัมโพธิ์ตรัสรู้ บนยอดเขาคิชฌกูฏ ปฐมเทศนาที่สารนาถ กุสินารา ที่ปรินิพพาน รูปกายตบัสสุญ ธรรมกายไม่สิ้น หัวใจพระพุทธศาสนา บทเรียนจากอดีตอันเคย แดนเทวดา ท่านได้ตั้งชื่อเรื่องไว้น่าสนใจในส่วนเนื้อหาที่ท่านแต่งนั้น ท่านได้บรรยายด้วยภาษาที่เรียบง่าย เรียบเรียงไปตามลำดับเหตุการณ์ทำให้ผู้อ่านสามารถจินตนาการเรื่องราวเห็นเป็นภาพในใจและทำความเข้าใจได้ง่ายอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน

เนื้อหาหนังสือตามทางพุทธกิจ

เนื้อหาหนังสือตามทางพุทธกิจมีทั้งหมด 8 บทประกอบด้วย ไตรัมโพธิ์ตรัสรู้ บนยอดเขาคิชฌกูฏ ปฐมเทศนาที่สารนาถ กุสินารา ที่ปรินิพพาน รูปกายตบัสสุญ ธรรมกายไม่สิ้น หัวใจพระพุทธศาสนา บทเรียนจากอดีตอันเคย แดนเทวดา ดังนี้

บทที่ 1 ไตรัมโพธิ์ตรัสรู้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ณ ภายใต้พระศรีมหาโพธิ์ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าพระองค์ได้อุบัติขึ้น คือ อุดิจากความเป็นสิทธัตถราชกุมาร หรือเป็นมนุษย์ธรรมดา เป็นปุถุชน กลายเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนหลักธรรมที่เป็นหัวใจ เป็นหลักกลางหรือเป็นข้อสรุปของพระพุทธศาสนาที่เราเรียกว่า หัวใจของพระพุทธศาสนา 3 ประการ คือ

1. สัพพปาปสอการณํ การไม่กระทำความชั่วทั้งปวง
2. กุสลสสุปสมปทา การบำเพ็ญกุศลคือความดีให้ถึงพร้อม
3. สจิตตปริโยทปนํ การทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส

บทที่ 2 บนยอดเขาคิชฌกูฏกล่าวถึง ภายของพระพุทธเจ้ามี 2 อย่างคือ รูปกาย กับธรรมกายนี้เป็นคำสอนที่แสดงไว้ในเถรวาท คือ นิกายที่เรา nibbāna อยู่ ส่วนทางมหายานท่านแบ่งกายเป็น 3 มีธรรมกาย สัมโภคกาย และนิรมาณกายในที่นี้ได้

กล่าวถึงคำสอนฝ่ายนิกายเถรวาทที่แสดงเรื่องรูปกาย และธรรมกายรูปกาย คือ คือ
ขั้น 5 ดิน, น้ำ, ไฟ, ลม ประชุมรวมเข้าด้วยกัน เป็นต้น

ธรรมกาย ก็คือ กายที่เป็นธรรม คำว่า “กาย” นั้นแปลว่าประชุม หรือกองก็ได้
เวลาเราพูดถึงรูปกาย รูปกายก็คือประชุมแห่งรูป ได้แก่ ธาตุ 4 ประชุมกันเข้า ปรากฏ
ให้เราเห็นได้ สัมผัสถูกต้องได้ส่วน ธรรมกาย ก็หมายถึงประชุมแห่งธรรม หรือกองแห่ง
ธรรม พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว พระองค์มีรูปกาย แต่รูปกายอย่างเดียวก็น่าเป็นเพียง
เจ้าชายสิทธัตถะ ต่อเมื่อพระองค์มีพระธรรมกายเกิดขึ้นจากการตรัสรู้ จึงได้เป็น
พระพุทธเจ้า ธรรมกายนั้นคืออะไร เช่น ที่ได้เติบโตขึ้นในพระนางปชาบดีโคตมีก็คือ
ประชุมแห่งธรรมะ ซึ่งท่านอธิบายว่า ได้แก่ โลกุตตรธรรม 9 ซึ่งจะบรรลุได้ด้วยโพธิ
ปักขียธรรม 37 ประการ หรือหมายถึงความรู้ในอริยสัจ 4 ผู้ใดได้เจริญโพธิปักขียธรรม
37 ประการ ก็ย่อมได้ตรัสรู้หรืออริยสัจ 4 และนั่นก็คือทำให้ธรรมกายเกิดขึ้นในตน ได้ทำให้
ธรรมกายเจริญเพิ่มพูนงอกงามขึ้นจนบริบูรณ์

บทที่ 3 ปฐมเทศนาที่สารนาถได้กล่าวถึง สถานที่ที่ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดง
ธรรมโปรด ปัญจวัคคีย์ ทั้ง 5 คือ อัญญาโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ
และอัสสชิ ที่เราเรียกว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” เมื่อวันเพ็ญกลางเดือน 8 ก่อน พ.ศ.
1 ไป 45 ปี ณ สถานที่แห่งนี้ในสมัยพุทธกาลเรียกว่า ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ปัจจุบัน
เรียกว่า เมืองสารนาถกล่าวโดยย่อว่ามีอะไรเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกบ้าง 1) สมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมครั้งแรก 2) พระอรหันตสาวกเกิดขึ้นครั้งแรกที่สถานที่
แห่งนี้ 3) พระสงฆ์ซึ่งเป็นหนึ่งในไตรสรณคมน์ก็ได้เกิดขึ้นครั้งแรก ณ สถานที่แห่งนี้
4) ณ สถานที่แห่งนี้ พระพุทธองค์ทรงได้สาวกซึ่งเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด 60 รูป เป็น
รุ่นแรก 5) ณ สถานที่แห่งนี้ ถือได้ว่าพระพุทธเจ้าได้ประทับจำพรรษา เป็นพรรษาแรก
หรือปีแรก คือหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้จนตรัสสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็ได้อยู่
จำกาลฝน ณ สถานที่แห่งนี้ แม้ในพระวินัยจะไม่ได้บ่งชี้ว่าพระองค์อยู่จำพรรษาที่นี้
แต่ในฤดูฝนปีนั้นพระองค์ประทับอยู่ที่นี้

นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ครั้งแรกเกิดขึ้นในพรรษานั้นอีก คือ พระยสหรือย
สะ ซึ่งเป็นบุตรของนางสุชาดา ได้เดินออกมาจากปราสาท ซึ่งไม่ไกลจากที่นี่ อยู่ทาง
ขวามือของเรา ใกล้เมืองพาราณสี ห่างเพียง 4-5 กม. เดียวนี้ก็ยังอยู่บิดา มารดาและ
ภรรยาของพระยสก็ได้มาฟังธรรมด้วย เพราะฉะนั้น อุบาสกคนแรกผู้ถึงรัตนะสามก็
เกิดขึ้นที่นี่ อุบาสิกคนแรกผู้ถึงรัตนะสามก็เกิดขึ้นที่ป่าอิสิฯ พระยสยังมีสหายที่รักใคร่

กันมาก คือ กิมพิละ สุพาหุ ปุณณชิและควัมปติ สหายทั้ง 4 นี้ก็ได้มาฟังธรรมและก็ได้มาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาด้วย องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทา คือพระพุทธเจ้าทรงบวชให้เอง 4 คนนี้แล้วยังไม่พอ ยังมีสหายอีก 50 คนเดินตามสหายทั้ง 4 มาฟังธรรมด้วย พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงธรรมเรื่องอนุปพิงกาและอริยสัจธรรมในธรรมจักกัปปวัตตนสูตรพระพุทธองค์ทรงส่งพระธรรมทูตชุดแรกออกจากที่นี่ ดังที่ตรัสว่า “จรธภิกขเว ... ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น ไปเพื่อประกาศสัจธรรมอันไพเราะในเบื้องต้นท่ามกลาง และที่สุด” ได้แก่ ปัญจวัคคีย์ 5 สหายพระยส 54 พระยสอีก 1 รวมเป็น 60 เมื่อรวมทั้งพระพุทธองค์ด้วยเป็น 61 เพราะฉะนั้นสถานที่แห่งนี้มีความสำคัญยิ่ง

พระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงครั้งแรกเรียกว่า ปฐมเทศนา ตามอาการที่ว่าได้แสดงเป็นครั้งแรก แต่ตัวหลักธรรมที่แสดงนั้นมีชื่อเรียกเป็นพระสูตรโดยเฉพาะ เรียกว่าธัมมจักกัปปวัตตนสูตรธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการยังธรรมจักรให้เป็นไป มาจากคำว่า ธัมม+จักก กับ ปวัตตน ปวัตตน แปลว่า การทำให้เป็นไป หรือแปลว่าหมุน ธัมมจักก ก็แปลว่า วงล้อแห่งธรรม ยังวงล้อแห่งธรรมให้เป็นไป ก็คือ หมุนวงล้อธรรมจะกล่าวถึงเนื้อหาที่เป็นตัวธรรมจักร คือเนื้อหาของพระสูตรนี้ก่อน ทรงชี้ให้เห็นว่า สัจธรรม ได้แก่ อริยสัจ 4 ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แล้วพระองค์ก็ชี้ให้เห็นว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แต่ละอย่างนั้นมีความหมายเป็นอย่างไร ให้เห็นถึงทุกข์ที่เป็นตัวปัญหา คือปัญหาชีวิตของมนุษย์ หรือปัญหาของมนุษย์ทั้งหมด มนุษย์ที่เกิดมาดิ้นรนกระทำการต่างๆ นั้น ก็เพื่อแก้ปัญหาเพื่อให้พ้นไปจากทุกข์ เพื่อประสบความสุข นี่เป็นจุดเริ่มต้น การตรัสเรื่องธัมมจักก

บทที่ 4 กุสินาราที่ปรินิพพานเหตุการณ์โดยสรุปเริ่มมาตั้งแต่พระพุทธเจ้าจำพรรษาที่เมืองเวสาลี มีเหตุการณ์เกี่ยวกับการที่ได้ทรงปลงพระชนมายุสังขาร คือประกาศความตกลงพระทัยที่จะปรินิพพานที่ปาวาล-เจดีย์ในวันเพ็ญเดือน 3 ซึ่งก็ไปประจวบกับวันที่เราเรียกว่า มาฆบูชา ด้วย คือตรงกับวันที่ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ในตอนต้นพุทธกาล แต่ตอนนี้เป็นปลายพุทธกาล ก่อนปรินิพพาน 3 เดือน จากนั้นก็เสด็จมาจนกระทั่งถึงที่นี่ แล้วได้เสด็จดับขันธปรินิพพานภายใต้ร่มไม้สาละ หรือในเมืองไทยเรามักจะแปลกันว่า ไม้รังคู่ที่ สาละโนทยาน ก็คือสวนป่าไม้สาละซึ่งเป็นพระราชอุทยานของกษัตริย์แคว้นมัลละพระพุทธองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานในวันเพ็ญ

เดือน 6 หรือวันวิสาขปุณณมี ซึ่งเราจัดเข้าเป็นเหตุการณ์หนึ่งในบรรดาเหตุการณ์สำคัญ 3 อย่างในวันที่เรียกว่า วิสาขบูชา นี่เป็นการกล่าวโดยสรุปเรื่องราวที่ควรจะยกมาเน้นเป็นพิเศษ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าด้านพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ มีเหตุการณ์หลายตอนในระยะสุดท้ายเมื่อจวนเจียนจะปรินิพพานกล่าวเฉพาะวันปรินิพพาน ก็มีเหตุการณ์หลายอย่าง que แสดงให้เห็นถึงพระทัยของพระพุทธเจ้าซึ่งประกอบด้วยความกรุณาอันยิ่งใหญ่ต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย มุ่งแต่จะบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึงความเหน็ดเหนื่อยยากลำบากของพระองค์เอง เช่นว่าเมื่อเสด็จมาถึงถิ่นของนายจุนทะ นายจุนทักก็มารุบทาก็ได้นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์ที่ตามเสด็จให้ไปฉันภัตตาหารที่บ้านของเขา เขาได้ถวายอาหารที่เรียกว่า สุกรมัททวะ พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าอาหารนั้นย่อยยาก จะเป็นโทษแก่ร่างกาย แต่พระองค์ทรงทราบว่าพระองค์ก็จะปรินิพพานอยู่แล้ว นายจุนทะก็มีความปรารถนาดี พระองค์มีพระประสงค์จะฉลองศรัทธานายจุนทะอาหารที่เขาถวายแก่พระพุทธเจ้านั้นเป็นอาหารครั้งสำคัญใน 2 วาระที่มีผลอันยิ่งใหญ่ที่สุด โอกาสครั้งสำคัญนั้นก็คือโอกาสที่จะตรัสรู้ครั้งหนึ่ง และโอกาสที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพานครั้งหนึ่งอาหารที่ถวายเมื่อตอนจะตรัสรู้ ก็คือ อาหารที่นางสุชาดาถวาย

หลังจากนั้นก็เสด็จพุทธดำเนินต่อมาจนกระทั่งถึงป่าไม้สาละต่างๆ มีทุกขเวทนาก่อนหน้านั้นแล้ว ได้ประทับบรรทมที่เรียกว่า อนุฐานไสยา แปลว่าการนอนที่จะไม่ลุกขึ้นอีก คือการนอนครั้งสุดท้ายในชีวิต ตอนนั้นก็มีปริพาชกคนหนึ่ง ชื่อนายสุภัททะจะขอลาถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้าก็ตรัสอนุญาตให้สุภัททปริพาชกเข้าไปทูลถามปัญหา นี่ก็แสดงว่าพระองค์ไม่ได้ทรงหวังใยพระวรกายของพระองค์เอง ทรงคำนึงถึงแต่ประโยชน์ที่จะได้กับผู้อื่น สุภัททะก็ได้มีโอกาสเข้าไปทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้าแล้วพระพุทธเจ้าก็ทรงตอบอธิบายชี้แจงให้สุภัททปริพาชกสิ้นความสงสัย

สรุปว่าจะต้องคำนึงถึงพุทธปัจฉิมวาจาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เป็นครั้งสุดท้ายว่า ให้บำเพ็ญประโยชน์ตน ประโยชน์ท่านให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ก็จะมีผลความเจริญก้าวหน้าองงามในพระธรรมคำสอนของพระองค์ยิ่งๆ ขึ้นไป แล้วก็จะได้ประสบอันสูงสุดคือ ความสุข ความเจริญทั้งส่วนตนและส่วนรวมโดยทั่วกัน

บทที่ 5 รูปกายดับสูญ ธรรมกายไม่สิ้นสืบเนื่องจากสถานที่ปรินิพพานนั้น ก็เพราะว่าเป็นสถานที่ถวายพระเพลิงพุทธสรีระ คือ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว หลังจากนั้นบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายพระ และฝ่ายคฤหัสถ์ ก็ได้เตรียมการ

เกี่ยวกับการถวายพระเพลิงพุทธสรีระฝ่ายพระนั้น ในสถานที่ปรินิพพาน ตามประวัติก็ว่า พระอนุรุธเถระเป็นประธาน และมีพระผู้ใหญ่อื่น เช่น พระอานนทเถระ เป็นต้น ในฝ่ายคฤหัสถ์นั้นก็ได้แก่ กษัตริย์มัลละทั้งหลาย ผู้เป็นเจ้าเมือง เจ้าแคว้นดินแดนแห่งนี้นั่นเป็นเวลาที่ปรินิพพานได้ 7 วันแล้วโดยกษัตริย์มัลละที่เป็นประมุข 4พระองค์ ได้เป็นผู้จุดเพลิงถวายพุทธสรีระ แต่ว่าจุดไม่ติด จึงได้ถามพระอนุรุธเถระว่าเป็นด้วยเหตุใด พระอนุรุธก็ได้อธิบายว่า เทวดาทั้งหลายต้องการที่จะรอพระมหาภิสงฆ์สละซึ่งเป็นผู้ใหญ่ที่สุด ไม่ได้อยู่ในที่ประชุมด้วย ผู้ดำเนินการเกี่ยวกับการถวายพระเพลิงก็ต้องรอ

มีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่ง ก็คือพระพุทธเจ้าปรินิพพานในศาลาโนทยาน หรือป่าไม้สาละ ภายใตร่มไม้ ขอให้นึกหวนย้อนไปดูประวัติในตอนต้นพุทธกาล คือพระพุทธเจ้าประสูติ ก็ประสูติที่ภายใตร่มไม้สาละ เช่นเดียวกัน ก็เป็นอันว่าพระพุทธเจ้าประสูติภายใตร่มไม้สาละ จะเป็นต้นรังหรือไม่ก็แล้วแต่ เป็นเรื่องของนักปราชญ์ยังไม่ยุติเด็ดขาดว่าไม้อะไรแน่ แต่คงยุติแล้วว่า ไม้สาละนั้นไม่ใช่ไม้รัง เมืองไทยเราแปลกันว่าไม้รัง ตอนหลังว่าไม่ใช่ ก็เลยต้องเรียกว่าไม้สาละนั่นแหละที่นี้พระพุทธเจ้าก็ประสูติภายใตร่มไม้สาละ เมื่อปรินิพพานก็ปรินิพพานภายใตร่มไม้สาละ นี่ก็เป็นข้อสังเกตอย่างหนึ่ง จะถือว่าเป็นอัศจรรย์ก็ได้ จะถือว่าเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าที่ทรงมีพระชนม์ชีพเกี่ยวข้องกับธรรมชาติก็ได้เมื่อตรัสรู้ก็ตรัสรู้ภายใตร่มไม้เหมือนกัน แต่เป็นร่มไม้อีกอย่างหนึ่ง คือไม้ไผ่สัสสะ เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ใตร่มไม้นั้น ร่มไม้นั้นก็เลยได้ชื่อพิเศษว่า “ต้นโพธิ์” เพราะคำว่า โพธิ์ นั้นแปลว่า “ตรัสรู้” พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ก็ภายใตร่มไม้ทั้งสิ้น อยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ก็เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของพระองค์ให้ระลึกอยู่เสมอถึงธรรมชาติของชีวิต และชีวิตที่เป็นธรรมชาติ ตลอดจนว่า ชีวิตนี้ไม่ควรให้ห่างเหินเกินไปจากธรรมชาติ และชีวิตที่ดำรงนั้นธรรมชาติจะช่วยเกื้อกูลให้มีความสุขได้ทีนี้ ข้อที่เป็นแง่คิดทางธรรมะ ก็คือความเป็นสังเวชนียสถาน ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าสถานที่เหล่านี้เป็นที่ตั้งของความสังเวชการที่เหตุการณ์ในพุทธประวัติ หรือสถานที่เกี่ยวข้องกับพระองค์มากระตุ้นเตือนพวกเราให้เกิดความคิดอย่างนี้ แล้วเร่งชวนขยายประกอบกรรมดีงาม เร่งปฏิบัติธรรมนี้แหละ อันนี้เรียกว่าสังเวช เรียกว่ากระตุ้นให้เกิดความคิด ทำให้ได้คิดได้สำนึก เรียกว่า สังเวชสถานที่ถวายพระเพลิงพุทธสรีระนี้ ก็เป็น

เครื่องหมายให้เห็นชัดว่า พระรูปกายของพระพุทธเจ้านั้นได้สิ้นสุดลงแล้วธรรมกายนั้น ได้แก่ โลกุตตรธรรมซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วย โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ มีสติปัฏฐาน 4 เป็นต้น ตลอดจนกระทั่งอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ และความรู้ในอริยสัจ 4 ประการ เป็นธรรมกายนี้แหละคือองค์ธรรมที่เรียกว่า โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ท่านแสดงว่าเป็นเครื่องเข้าถึงธรรมกาย เมื่อเราได้เจริญองค์ธรรมข้อไหนก็ตามเป็นจุดตั้งต้น ก็จะเป็นเครื่องช่วยในการที่จะทำธรรมกายให้เจริญงอกงามขึ้นในตัวเรา

บทที่ 6 หัวใจพระพุทธศาสนาพระองค์ก็เสด็จมาประดิษฐานพระพุทธศาสนาในเมืองราชคฤห์ที่เป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธ พระองค์ได้ตรัสเทศนาสำคัญๆ ระยะเวลาของพุทธกาลที่นี่ เรื่องราวที่เป็นเหตุการณ์ใหญ่ๆ ของพุทธศาสนาก็เกิดขึ้นที่เมืองราชคฤห์นี้ แม้แต่เหตุการณ์ที่เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต คือการประชุมมีองค์ 4 ประการ ที่เราประกอบพิธีบูชาเรียกว่า มาฆบูชาพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่าเป็นโอกาสอันสมควร ก็เลยได้ทรงแสดงธรรมที่เราถือกันว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์โอวาทปาฏิโมกข์ ก็แปลว่าโอวาท หรือคำกล่าวสอนที่เป็นหลักเป็นประธาน อย่างที่เรียกว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เป็นหลักสำคัญให้ยึดถือปฏิบัติกันปาฏิโมกข์ สิ่งที่เป็นหลักเป็น

ประธานนั้นมี 2 อย่างๆ หนึ่งเรียก โอวาทปาฏิโมกข์ อย่างที่เรารู้จักในวันมาฆบูชา และอย่างที่สอง ท่านเรียก อาณาปาฏิโมกข์โอวาทปาฏิโมกข์ ก็แปลว่า ปาฏิโมกข์ที่เป็นโอวาท ปาฏิโมกข์ที่เป็นโอวาทก็คือว่า สิ่งที่เป็นหลักเป็นประธานในด้านคำกล่าวสอน หรือคำสอนที่เป็นหลักเป็นประธานส่วนอีกอย่างหนึ่งที่เราเรียกว่า อาณาปาฏิโมกข์ ก็แปลว่า สิ่งที่เป็นหลักเป็นประธานด้านอำนาจ อาณา แปลว่า อำนาจ สิ่งที่เป็นหลักเป็นประธานในอำนาจ ก็คือวินัย ได้แก่ ระเบียบวินัยที่เป็นหลักเป็นประธานสำหรับพระสงฆ์ได้ยึดถือปฏิบัติขอย้อนกลับไปเรื่องโอวาทปาฏิโมกข์ หรือคำสอนที่เป็นหลักเป็นประธาน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงในวันมาฆบูชา ขอให้ความรู้เกี่ยวกับการประชุมกันสักหน่อยหนึ่ง คือเรื่อง “จาตุรงค-สันนิบาต” นั่นก็เกี่ยวเนื่องกับโอวาทปาฏิโมกข์ หมายความว่า มีจาตุรงคสันนิบาตแล้ว จึงมีโอวาทปาฏิโมกข์ จาตุรงคสันนิบาตก็คือการประชุมที่ประกอบด้วยองค์ 4 ประการ เมื่อมีการประชุมที่พร้อมด้วยองค์ 4 ประการแล้ว พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ส่วนประกอบ 4 ประการนั้น มีดังนี้ข้อหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายที่มาประชุมกัน รวมทั้งหมด 1,250 องค์ ล้วนเป็นเอหิภิกขุ คือ เป็นผู้บวชด้วยการอุปสมบทที่เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทาข้อที่สอง พระภิกษุ

ทั้งหลายเหล่านั้นเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น แล้วก็เป็นผู้ที่ได้อภิญญา 6 ด้วยข้อที่สาม พระภิกษุทั้ง 1,250 รูปนั้นมาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย ข้อที่สี่ วันนั้นเป็นวันมาฆปุรณมี คือ วันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำกลางเดือน 3

พระพุทธเจ้าได้ตรัสเป็นข้อความเพียงสั้นๆ เราจึงเรียกกันว่าเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา หรือหัวใจคำสอนของพระพุทธเจ้า คำว่าหัวใจนั้น ปกติใช้กับสิ่งที่เป็นแก่นเป็นตัวสาระสำคัญจริงๆ คือเป็นข้อความสั้นๆ ทั้งหมด 3 คาถากึ่ง คือมี 3 คาถากับอีกครึ่งคาถา สมณะนั้น หลักสำคัญอยู่ที่การฝึกจิต สำหรับชาวบ้านอาจจะยุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางกายมาก เช่น วุ่นวายในการประกอบอาชีพ มีภาระในเรื่องสังคม ในเรื่องครอบครัว เป็นต้น แต่พระภิกษุสงฆ์นั้นได้สละเว้นวางจากสิ่งเหล่านั้นมาแล้ว เมื่อสละมาแล้ว ก็มุ่งเน้นการบำเพ็ญเพียรทางด้านจิตใจ พัฒนาจิตใจของตนเองเพื่อให้ก้าวหน้าในธรรมเมื่อบำเพ็ญเพียรในทางอริจิต พัฒนาจิตของตนดีแล้ว ก็จะเป็นบาทฐานให้มีความเจริญทางปัญญา ได้เจริญสมณะและวิปัสสนาแล้ว ก็จะเข้าถึงจุดหมายที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้ในคาถาที่ 1 ที่บอกว่า “นิพพาน ปรमवन्ति พุทธา พระพุทธเจ้าทั้งหลายกล่าวนิพพานว่าเป็นธรรมสูงสุด หรือบรมธรรม” สำหรับคฤหัสถ์นั้นเริ่มด้วยอามิสบูชาเป็นพื้นฐาน แล้วก็นำเข้าสู่วิถีปฏิบัติบูชา สำหรับพระสงฆ์นั้นก็เน้นที่ปฏิบัติบูชา นำหน้าประชาชนให้ก้าวหน้าในปฏิบัติบูชาอื่นๆ ขึ้นไป

บทที่ 7 บทเรียนจากอดีต (ทวนสรุปการเดินทาง) เริ่มแรก คณะเดินทางโดยเครื่องบิน บริษัทการบินไทย ไปลงที่เมืองกัลกัตตาอยู่ทางขวามือสุดนั้นเป็นจุดเริ่มต้นเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ ตอนแรกแวะที่วัดเบงกอลก่อน เป็นวัดของพระชาวเบงกอล แต่ว่าอยู่ในอินเดีย ไม่ได้ค้างคืน ไปขึ้นรถไฟเดินทางต่อไปในวันนั้นเอง สู่มือมคยา แล้วก็ขึ้นรถยนต์ต่อไปพักที่วัดไทยพุทธคยา ชมสถานที่ตรัสรู้ ค้างคืนที่วัดไทยพุทธคยาในคืนวันที่ 24 อีกหนึ่งคืนแล้ววันที่ 25 ก็เดินทางไปเมือง ราชคฤห์ แวะเยือนเวฬุวัน และเขาคิชฌกูฏ เป็นต้น แล้วเดินทางต่อไปยังเมือง นาลันทา ค้างคืนที่นาลันทานั้น 1 คืน ชมNALANDAมหาวิทยาลัย วัดใหญ่ที่ถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยแรกของโลก มีท่านมหายอดเป็นผู้นำชม ต่อจากนั้นก็เดินทางกลับมาที่วัดไทยพุทธคยาอีกครั้ง นอนค้างที่วัดไทยพุทธคยาคืนวันที่ 26 จากนั้น วันที่ 27 หลังจากชมแม่น้ำเนรัญชราตรงวัดมหันต์ของอินดูแล้ว ก็เดินทางต่อไปยังเมืองพาราณสี (วาราณสี) หรือเบนาเรส (Benares) ไปพักที่วัดไทยสารนาถ ซึ่งพระครูประกาศสมาธิคุณไปสร้างไว้ แต่ตอนนี้ท่านมรณภาพแล้ว

มีพระภิกษุชาวอินเดียเป็นผู้รักษาการอยู่ ที่วัดนี้ได้ค้างคืนถึง 3 คืน คือ คืนวันที่ 27, 28 กุมภาพันธ์ และวันที่ 1 มีนาคมเช้าวันที่ 28 ไปชมเจ้าชัณฐิสอุป และสถานที่แสดงปฐมเทศนาที่สารนาถ หรือป่าอสิปตนมฤคทายวัน ตอนบ่าย ชมพิพิธภัณฑสถานแล้วเดิมชมสวนกว้างและวัดเซน ที่อยู่บริเวณเดียวกัน

ภาพชีวิตในพุทธกาล ภาพชีวิตของคนในยุคหนึ่งเพื่อจะได้เห็นภาพของมคธและโกศลเพิ่มขึ้นพร้อมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างเมืองทั้งสองนั้นพระเจ้าแผ่นดิน 2 แคว้นนี้เป็นญาติกันโดยการแต่งงานทรงเป็นพี่เขยของกันและกัน (อภิมณณคินีปติกา) คือ พระกนิษฐภคินีของแต่ละแคว้นไปเป็นมเหสีของพระมหากษัตริย์อีกแคว้นหนึ่งพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธมีมเหสีเป็นน้องสาวของพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งแคว้นโกศลพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ครองกรุงสาวัตถีแห่งแคว้นโกศลก็มีมเหสีเป็นน้องสาวของพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธหรืออย่างอนาถบิณฑิกเศรษฐีซึ่งเป็นเศรษฐีประจำเมืองสาวัตถีแห่งแคว้นโกศลก็มารู้จักพระพุทธเจ้ามานับถือพระพุทธศาสนาที่กรุงราชคฤห์เพราะมีเพื่อนเป็นเศรษฐีที่กรุงราชคฤห์โดยต่างก็เป็นพี่น้องเขยของกันและกัน (อภิมณณคินีปติกา) คราวหนึ่งมาเยี่ยมเยียนเพื่อนตอนนั้น

พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้วแกก็เลยได้รู้จักพระพุทธเจ้าแล้วก็เลื่อมใสประกาศตนเป็นพุทธศาสนิกชนเป็นอุบาสกแล้วนิมนต์พระพุทธเจ้าเสด็จไปที่แคว้นโกศลไปประทับที่สาวัตถีเป็นครั้งแรกที่ทำให้พระพุทธเจ้าเสด็จไปสาวัตถีแล้วก็ได้สร้างวัดเขตนวันถวายอีกท่านหนึ่งที่มีความสำคัญมากในพระพุทธศาสนา คือ มหาอุบาสกาชื่อ วิสาขาท่านผู้นี้ก็อยู่ที่สาวัตถีเช่นเดียวกันมหาอุบาสกาวิสาขานั่นพอชื่อว่าธัญชัยเศรษฐีซึ่งเป็นลูกของเมณฑกเศรษฐีผู้เป็นเศรษฐีใหญ่คนหนึ่งของแคว้นมคธแคว้นมคธนั้นรุ่งเรืองมากมีเศรษฐีมากแต่ก่อนนี้แคว้นนี้จะแสดงความรุ่งเรืองของตนจะต้องบอกได้ว่าตนมีเศรษฐีเยอะที่นี้แคว้นมคธมีเศรษฐีเยอะแคว้นโกศลก็เลยขอเศรษฐีไปคนหนึ่งทำนองขอยืมเพื่อจะไปประดับเกียรติของแคว้นพระเจ้าโกศลขอเศรษฐีคนหนึ่งจากแคว้นมคธทางแคว้นมคธก็ให้ธัญชัยเศรษฐีซึ่งเป็นลูกของเมณฑกเศรษฐีเดินทางไปยังแคว้นโกศลธัญชัยเศรษฐีได้ไปสร้างเมืองใหม่ขึ้นชื่อเมืองสาเกตอยู่ใกล้ๆ เมืองสาวัตถีธัญชัยเศรษฐีก็เป็นบิดาของนางวิสาขาวิสาขาก็เป็นมหาอุบาสกาได้สร้างวัดสำคัญชื่อว่าวัดบุพพารามที่พระพุทธเจ้าได้ประทับหลายพรรษาทั้งหมด 6 พรรษาสลับไปมา กับเขตวันของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

ภาพชีวิตในสมัยพุทธกาลเกี่ยวข้องกับเมืองสาวัตถีและเมืองราชคฤห์นี้ ยกตัวอย่าง เรื่องเกี่ยวกับพระภิกษุณีกับพระภิกษุพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นพระอรหันต์เป็นมารดาของพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นพระอรหันต์เหมือนกันตอนนั้นพระกุมารกัสสปะเป็นพระอรหันต์แล้วพระภิกษุณีมารดาเจอเข้ากับลูกพอเจอเข้าด้วยความดีใจเป็นอย่างยิ่งก็ร้องเรียกว่าลูกรักแล้วก็โผล่เข้าไปหาแต่อาرامร้อนรนพอโผล่เข้าไปหาที่ชวนเซแล้วก็พลาดล้มลงไปเข่าว่ากันว่ามารดาพอนึกถึงลูกรักน้ำนมจะไหลก็ปรากฏว่าน้ำนมไหลเปื้อนจีวรแล้วก็ไปจับลูกฝ่ายพระกุมารกัสสปะก็มีใจเมตตาการุณย์ต่อมารดานึกถึงว่ามารดา ยังไม่ได้บรรลุธรรมเป็นเพราะความรักความห่วงใยในตัวเราผู้เป็นบุตรเราจะช่วยอย่างไรดีถ้าหากทำให้แม่มีจิตใจครุ่นกังวลอยู่กับความรักความห่วงใยอยู่อย่างนี้ก็จะไม่รู้จักได้บรรลุมรรคผลแน่นอนเราจะต้องใช้วิธีการเป็นอุบายสักอย่างทำให้แม่ตัดความรู้สึกลูกผูกพันกังวลนี้ให้ได้

พระพุทธศาสนาหลังพุทธกาล หลังพุทธกาลแล้วพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาบ้างเสื่อมบ้างเป็นระยะๆ ช่วงแรกที่เจริญสูงสุดก็คือในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์โมริยะ (ฝรั่งเรียกอย่างสันสกฤตว่าMaurya/मारยะ) พระเจ้าอโศกครองราชย์ระหว่างพ.ศ. 218 ถึง พ.ศ. 260 ได้ทำการสังคายนาคั้งที่ 3 ส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนาอย่างทั่วถึงเมื่อที่ต่อมาราชวงศ์พระเจ้าอโศกสืบมาอีก 7 ชั่วพระเจ้าแผ่นดิน คือ มีลูกหลานของพระเจ้าอโศกครองมาอีก 7 องค์ก็ถูกอามาตย์ที่เป็นพราหมณ์จับปลงพระชนม์เสียแล้วตั้งราชวงศ์ใหม่ชื่อ ราชวงศ์คุงคะเป็นราชวงศ์ฮินดูซึ่งเดิมก็เป็นอำมาตย์ของพระเจ้าแผ่นดินพุทธนั่นเอง

พระเจ้าแผ่นดินอีกองค์หนึ่งที่ชื่อว่ากนิษกะก็ได้สร้างถาวรวัตถุในทางพุทธศาสนาไว้มากเช่นเดียวกันหลังพระเจ้ากนิษกะแล้วอาณาจักรก็ค่อยๆ แตกสลายลงไปอีกจนกระทั่งประมาณ พ.ศ. 860 หลังจากชิงอำนาจกันมากมายก็มีราชวงศ์หนึ่งตั้งขึ้นรวบรวมแคว้นน้อยใหญ่เข้ามาเป็นมหาอาณาจักรได้แก่ราชวงศ์คุปตะราชวงศ์นี้เป็นราชวงศ์ฮินดูที่ผ่านมามีอิทธิพลยิ่งใหญ่เป็นพุทธตอนนี้เป็นฮินดูราชวงศ์คุปตะครองอำนาจอยู่ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 863 ถึง พ.ศ. 1000 ตอนแรกก็ครองที่ปาตลีบุตรเหมือนกันที่เมืองหลวงเดียวกับพระเจ้าอโศกแต่ต่อมาได้ย้ายไปที่เมืองอโยธยาซึ่งอยู่ใกล้เมืองกุสินาราเฉียงไปทางตะวันตกนิดหน่อยคนไทยเราเรียกเมืองหลวงเก่าของเราว่าอุทัยาเลียนศัพท์มาจากของอินเดียนี้เองอโยธยาเป็นเมืองหลวงของราชวงศ์คุปตะ

อยู่ใกล้ๆ กับเมืองกุสินาราที่เราไปมาแล้วราชวงศ์คุปตะแม้จะเป็นฮินดูแต่อาศัยชาวพุทธมากและในเวลานั้นพุทธศาสนาดังมั่นคงแล้วจนกระทั่งว่าไม่มีใครทำอะไรได้เป็นอันว่าแม้ฮินดูจะมีอำนาจขึ้นพุทธศาสนาก็เจริญมาด้วยกันและราชวงศ์คุปตะก็ให้การอุปถัมภ์พุทธศาสนาไปด้วยเช่นว่ามหาวิทยาลัยนาลันทาตอนนั้นรุ่งเรืองอยู่แล้วพระเจ้าแผ่นดินคุปตะก็ได้เป็นผู้อุปถัมภ์มหาวิทยาลัยนาลันทาแทบทุกพระองค์จนกระทั่งถึง พ.ศ. 1000 ราชวงศ์คุปตะก็สิ้นสุดลงเหตุที่สิ้นสุดก็เพราะมีต่างชาติรุกรานต่างชาตินี้คือ ชนชาติฮั่นชนชาติฮั่นบุกเข้ามาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียพอบุกเข้ามาก็ทำลายหมดทำลายทุกอย่างโดยเฉพาะด้านทำลายพุทธศาสนาากต้นทางที่เริ่มเข้ามาก็คือดักศิลาพวกฮั่นบุกเข้ามาระยะ พ.ศ. 1043-1093 ก็ทำให้อินเดียหวั่นไหวแตกเป็นอาณาจักรเล็กๆ น้อยๆ มากมายแต่ว่าตอนนั้นอินเดียยังพอด้านศัตรูไว้ได้เข้ามาไม่ได้ลึกมากผลที่สุดฮั่นก็ต้องออกไปแต่ว่าได้ทำลายพุทธศาสนาย่อยยับไปมากทีเดียวพอด้านพวกฮั่นได้แล้วพวกกษัตริย์ในอินเดียก็พยายามจะชิงอำนาจกันเองจนกระทั่งมีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งรวบรวมแคว้นได้มากหน่อยชื่อพระเจ้าหรรหรรณะ

พระเจ้าหรรหรรณะเป็นกษัตริย์ชาวพุทธแต่พุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองในยุคนั้นเป็นมหายานส่วนมากแล้วเพราะฉะนั้นพระเจ้าหรรหรรณะที่ว่าป็นชาวพุทธและได้อุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างยิ่งใหญ่ก็กลายเป็นอุปถัมภ์พุทธศาสนาฝ่ายมหายานครองราชย์ประมาณ พ.ศ. 1150-1190 เมืองหลวงตั้งอยู่ที่เมืองกระโนชียปัจจุบันอยู่ระหว่างทางเมืองลักเนาไปเมืองอัคราพระเจ้าหรรหรรณะได้ฟื้นฟูอินเดียขึ้นมาหลังจากยุคที่พวกฮั่นบุกเป็นพระเจ้าแผ่นดินพุทธก็ได้อุปถัมภ์พุทธศาสนาและไม่เบียดเบียนศาสนาอื่นๆ แต่ตอนปลายรัชกาลก็ปรากฏว่าถูกลองพระชนม์อำมาตย์พวกฮินดูพวกพราหมณ์จัดการลอบปลงพระชนม์ครั้งแรกไม่สำเร็จพระเจ้าหรรหรรณะก็ใจดีเธอปลงพระชนม์ฉันไม่สำเร็จมันเป็นอย่างนี้ยังไม่พอใจอะไรก็ว่ากันดีๆ ก็ยกโทษให้พอยกโทษให้พวกนี้ก็เลยสมคบกันใหม่คราวที่ 2 ปลงพระชนม์สำเร็จพระเจ้าหรรหรรณะก็สิ้นพวกฮินดูจึงรุ่งเรืองขึ้นมาอีกเหตุการณ์ผ่านมาอินเดียก็แตกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อยอีกแย่งชิงอำนาจกันมากมายแต่ไม่มีใครที่มีอำนาจยิ่งใหญ่จริงๆ ในตอนนี้ก็มีราชวงศ์หนึ่งอยู่ทางตะวันออกแถวๆ แคว้นมครที่พอจะรวบรวมแคว้นใหญ่ขึ้นมาคือราชวงศ์ปาละเช่นพระเจ้าธรรมบาลยุคนี้ตกในราว พ.ศ. 1300-1685 พุด่างๆ ดีเสียว่า 1300-1700 พระเจ้าแผ่นดินก็ครองราชย์ที่เมืองปาตลีบุตรและเป็นราชวงศ์พุทธ

วงศ์นี้ได้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอุดหนุนมหาวิทยาลัยพุทธ-ศาสนาทั้งแห่งเก่าที่นาลันทาและที่ต้งใหม่มีมหาวิทยาลัยโศทันต-ประวัติกมศิลาเป็นต้นอีกหลายแห่งพุทธศาสนาที่รุ่งเรืองมาได้อีกแม้ว่าจะเป็นพุทธศาสนาแบบกลายๆ คือ มหายานผสมฮินดูตอนยุคพระเจ้าหรรษวรรณะมีพระภิกษุที่มีชื่อเสียงมากรูปหนึ่งเดินทางเข้าไปในประเทศอินเดียแล้วเล่าเรื่องการเดินทางสืบสานพระศาสนาในอินเดียเอาไว้วด้วยคือพระถังซำจั๋งในเรื่องไซอิ๋วหลายท่านรู้จักดีพระถังซำจั๋งเดินทางเข้ามาในสมัยพระเจ้าหรรษวรรณะประมาณ พ.ศ. 1150-1190 แล้วก็เล่าเรื่องราวไว้มากมายจนเอาพระไตรปิฎกจากไซทิหรือประเทศตะวันตกของจีน คือ อินเดียตนเองนำเอาพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์พระพุทธศาสนากลับไปเมืองเซียงอันแล้วไปแปลออกเป็นภาษาจีนพระถังซำจั๋งเป็นปราชญ์แห่งราชวงศ์ถังเป็นผู้มีชื่อเสียงมากทางประวัติศาสตร์เรียกหลวงจีนเหียนจ้งท่านเรียนที่มหาวิทยาลัยนาลันทาด้วยและได้เขียนเล่าเรื่องเกี่ยวกับนาลันทาไว้มากมายเมื่อสิ้นสุดยุคพระเจ้าหรรษวรรณะนั้นมาจนถึงราชวงศ์ปาละเพราะเหตุที่อินเดียแตกแยกเป็นแคว้นเล็กน้อยมากมายก็จึงชิงอำนาจกันเองเกิดความอ่อนแอพอดีตอนนี้มุสลิมก็บุกเข้ามามุสลิมบุกเข้ามาเรื่อยๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 1500 เข้าทางตะวันตกเฉียงเหนือตีเข้ามาได้ทีละน้อยๆ จนกระทั่งถึง พ.ศ. 1700 ก็ตีได้ถึงแคว้นมคธหรือแคว้นพิหารในปัจจุบันตอนที่มุสลิมเข้าตีมคธคราวนี้ราชวงศ์ปาละสิ้นสุดไปแล้วเพิ่งสิ้นสุดไปมีราชวงศ์ใหม่เป็นฮินดูชื่อราชวงศ์เสนะราชวงศ์เสนะก็ถูกมุสลิมทำลายทหารมุสลิมทำลายล้างเรียบไม่มีเหลือถ้าเป็นวัดก็เป็นอันว่าเผาหมดพระส่วนมากก็ถูกฆ่าหรือไม่ก็หนีไปเพราะฉะนั้นผลที่สุดพุทธศาสนาก็สูญสิ้นจากอินเดียตั้งแต่ พ.ศ. 1700 เป็นต้นมาขอชันตาก็เกิดระหว่าง พ.ศ. 400-1200 เป็นถ้าของพุทธศาสนาแล้ว เป็นถ้าของฝ่ายเถรวาทอยู่ 5 ถ้านอกจากนั้นเป็นมหายานและที่อีกภูเขาคือ เอลโลร์หรือภาษาอินเดียเขาเรียกว่าเอลลูร์ก็สร้างระหว่าง พ.ศ. 1100-1300 ยุคที่มีถ้าพุทธศาสนา คือ 1100-1300 ยุคถ้าฮินดูราว 1150-1450 ยุคถ้าของเซนราว 1350-1550 หลังจากนั้นทั้งหมดจนถึงยุคหนึ่งสงครามถูกมุสลิมบุกส่วนมหาวิทยาลัยนาลันทาก็เป็นสถาบันการศึกษาที่ยิ่งใหญ่เริ่มขึ้นมาเมื่อประมาณ พ.ศ. 850 รุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์คุปตะจนกระทั่งพุทธศาสนาสูญสิ้นจากอินเดียเมื่อ พ.ศ. 1700 ก็ถูกเผารับเรียบไปรวมแล้วรุ่งเรืองอยู่นานเกือบ 1,000 ปีเมื่อมุสลิมได้เข้ามาครอบครองประเทศอินเดียแล้วก็มีการตั้งมุสลิมหลายราชวงศ์เหมือนกันแต่ที่ยิ่งใหญ่ก็ครองอำนาจกันมาตั้งแต่ พ.ศ.

1700-2250

บทที่ 8 อินเดียแดนเทวดา (158) ใน “อินเดียในระหว่างและหลังพุทธกาล” โดยย่อแล้วก็มี 2 ฝ่ายคือสิ่งที่ไม่เหมือนเดิมกับสิ่งที่เหมือนเดิมสิ่งที่ไม่เหมือนเดิมก่อนสิ่งที่ไม่เหมือนเดิมโดยสภาพธรรมชาติคือ เรื่องต้นไม้แม่น้ำธรรมชาติแวดล้อมความอุดมสมบูรณ์ต่างๆ ที่เดิวนี้นั้นไม่เป็นเช่นนั้นเช่นอย่างกล่าวถึงสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติก็เป็นป่า คือ ป่าลุมพินีงไม้สาละบัดนี้นั้นไม่เป็นป่าแล้วมันเป็นที่โล่งพุดถึงสภาพผู้คนที่มีมองเห็นโดยทั่วไปก็คือ สภาพความยากจนและเรื่องการศึกษามีคนไม่รู้หนังสือมากมายถ้าเรามองกลับไปดูสภาพในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงตั้งคณะสงฆ์มีภิกษุสงฆ์แล้วต่อมาก็มีภิกษุณีสงฆ์ภิกษุสงฆ์ก็มีผู้ทรงความรู้ภิกษุณีสงฆ์ก็มีพระเถรีที่ทรงปัญญาเป็นถึงอัครสาวิกามีอุบาสกเป็นนักแสดงธรรมที่เก่งกาจแม้แต่สาวิกา ฝ่ายอุบาสิกาเป็นคฤหัสถ์ก็มีผู้ที่เป็นเอตทัคคะในทางพหูสูตเป็นผู้คงแก่เรียนแสดงว่าในสมัยพุทธกาลอย่างน้อยพุทธศาสนาก็ทำให้คนทั่วไปรวมทั้งสตรีได้รับการศึกษาขึ้นมาเป็นอันมากแต่มาในสมัยปัจจุบันอินเดียเสื่อมลงในด้านการศึกษามีการศึกษาน้อย

อีกอย่างหนึ่งคือการบวงสรวงอันวอนเทพเจ้าอินเดียเป็นประเทศที่เต็มไปด้วยเทวดามีเทพเจ้ามากมายมีพระพรหมพระปชาบดีต่อมามีพระศิวะ พระนารายณ์เป็นเทพใหญ่แตกแยกกันเป็นนิกายต่างๆ ในประเทศอินเดียนั้นบนแผ่นดินก็เต็มไปด้วยความแห้งแล้งยากจนบนผืนฟ้าก็เต็มไปด้วยเทวดาผู้ทรงฤทธิ์ก็เลยนึกว่าคนอินเดียพลบใจตัวด้วยเทวดาแล้วก็นึกถึงเมืองไทยว่าเหมือนคนไทยพลบใจตัวด้วยสุราและการพนันก่อนพุทธกาลนั้นเทวดายิ่งใหญ่มากก็เป็นเจ้านายมนุษย์ครั้นมาถึงพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้ทำให้เทวดาลงมาเป็นมิตรของมนุษย์มาอยู่ร่วมกันฉันท์มิตรครั้นภายหลังพุทธกาลต่อมาอีกไม่นานเทวดาก็เริ่มขยายจำนวนมีมากมายขึ้นแล้วก็มีมายิ่งใหญ่มากจนกระทั่งในที่สุดก็เลยเบียดพุทธศาสนาตกจากประเทศอินเดียไปอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้วาระต่อไปก็ต้องมาดูกันว่าประเทศไทยเรานี้กำลังเดินทางไปในวิถีเดียวกับอินเดียหรือเปล่าถ้าเป็นเช่นนั้นพุทธศาสนาก็อาจถูกเทวดาเบียดตกไปจากแผ่นดินไทยเช่นเดียวกัน

บทวิจารณ์

จากเนื้อความในหนังสือเรื่อง “ตามทางพุทธกิจ” ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ทำให้พบจุดเด่นและจุดด้อย ดังนี้

จุดเด่น

จุดเด่นของหนังสือเรื่อง “ตามทางพุทธกิจ” ผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับผู้เขียน คือ มีเนื้อหาสาระสมบูรณ์มีประโยชน์แก่ผู้อ่านมากที่สุดโดยเฉพาะให้ความรู้เกี่ยวกับผู้จะเดินทางไปนมัสการสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในอินเดียให้มากที่สุดมีหมวดตอนต่างๆ ว่าด้วยความรู้ทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสถานที่นั้นๆ พร้อมทั้งพระสูตรและพระพุทธรูปต่างๆ ณ สถานที่เหล่านั้นรูปแบบของสารบัญมีความแตกต่างจากหนังสืออื่น การแบ่งแยกเรื่องภายในเล่มชัดเจน รวมถึงการเขียนอธิบายยกเนื้อเรื่องเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในสถานที่ต่างๆ ตั้งแต่พระพุทธเจ้าประสูติจนถึงปรินิพพาน อีกทั้งชีวิตความเป็นอยู่ สังคม วัฒนธรรม ศาสนา ของคนในประเทศอินเดียทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้อย่างชัดเจนครบถ้วน ซึ่งทำให้เห็นถึงสิ่งที่ผู้เขียนต้องการจะสื่อจากเนื้อความในทุกบท ให้เสมือนหนึ่งว่าผู้อ่านนั้นได้ไปอยู่ในสถานที่นั้นด้วยเหมือนว่ากำลังท่องเที่ยวอยู่ในที่นั้นๆ อีกทั้งพุทธธรรมที่กล่าวถึงได้วิเคราะห์เปรียบเทียบให้เข้าถึงได้อย่างครบถ้วนอีกด้วยซึ่งสอดคล้องกับ (เชษฐ ติงสฤษดิ์, 2556) ในหนังสือ “สังเวชนียสถาน และสถานที่สำคัญทางพุทธประวัติในอินเดีย-เนปาล” คือ สถานที่สำคัญทางพุทธประวัติ 4 แห่ง ได้แก่ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน ซึ่งตั้งอยู่ในประเทศอินเดียและเนปาล นอกจากนี้ยังรวมถึงสถานที่สำคัญทางพุทธประวัติแห่งอื่นๆ ที่กระจายอยู่รอบๆ อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งทั้งหมดถือเป็นปูชนียสถานที่ชาวพุทธจากทั่วทุกสารทิศต่างนิยมเดินทางจาริกแสวงบุญสืบเนื่องมานานนับพันปี สถานที่สำคัญทางพุทธประวัติทั่วประเทศอินเดียและเนปาลอีกจำนวนมากไว้อย่างครบถ้วน พร้อมคำอธิบายพุทธประวัติ และแง่มุมทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ (วินัย อินเสมียน และพระมหารัตน์ ฐิตพลโย, 2563) ผู้แต่งได้ตั้งชื่อเรื่องไว้น่าสนใจในส่วนเนื้อหาที่ผู้แต่งนั้น ท่านได้บรรยายด้วยภาษาที่เรียบง่าย เรียบเรียงไปตามลำดับเหตุการณ์ทำให้ผู้อ่านสามารถจินตนาการเรื่องราวเห็นเป็นภาพในใจและทำความเข้าใจได้ง่ายอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน แสดงถึงความเป็นอัจฉริยภาพในด้านความคิดที่รอบครอบ ละเอียด เยียบคม สุขุมลุ่มลึก ผู้แต่งมีความสามารถในการจัดกระบวนการ

ความคิดอย่างเป็นระบบ มีเทคนิคที่ชวนให้ผู้อ่านเกิดความสนใจติดตามไปจนจบ สิ่ง
ที่ผู้อ่านอยากจะทำของหนังสือเล่มนี้ หนังสือเล่มนี้มีการความสมบูรณ์ทั้งเนื้อหา
และพยัญชนะ เป็นหนังสือประเทียงปัญญาที่แท้จริง เหมาะสมสำหรับมีพกพาในการ
อ่าน ถ้าใครมีโอกาสเห็นหรือพบเห็นก็เชิญจับจ่ายหรือซื้อหามาศึกษาได้ตามโอกาส

จุดด้อย

จุดด้อยของหนังสือเรื่อง “ตามทางพุทธกิจ” ผู้วิจารณ์ได้มองเห็นจุดด้อยใน
หนังสือเล่มนี้คือ ไม่มีเชิงอรรถอ้างอิง ไม่มีบรรณานุกรมให้สืบค้นเพิ่มเติม โดยเฉพาะ
ด้านของหลักธรรม ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างกันระหว่าง
พุทธศาสนากับศาสนาในอินเดียซึ่งสอดคล้องกับ (พระทวีศักดิ์ ตปสีโล, 2565) ลัทธิ
ประเพณีของไทยกับอินเดียมีลักษณะสำคัญๆ ที่คล้ายคลึงกันอยู่มากทีเดียว ใน
หนังสือ “บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย”

สรุป

หนังสือ "ตามทางพุทธกิจ" เขียนโดย "พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต เป็น
หนังสือที่เล่าถึงการเดินทางไปนมัสการสังเวชนียสถาน เริ่มจากพุทธคยา (สถานที่ตรัส
รู้) เมืองราชคฤห์ (เวพวัน, เขาคิชฌกูฏ) เมืองนาถนา (มหาวิทยาลัยนาถนา) เมืองกุ
สินารา (สถานที่ประสูติ) เมืองสาวัตถี ถ้ำอชันดา และอื่นๆ อีกมากมาย โดยสถานที่
แต่ละแห่งนั้น พระเดชพระคุณได้พรรณนาถึงความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์พุทธ
ศาสนาและสอดแทรกธรรมคติไว้อย่างหลากหลาย ซึ่งคุณสามารถนำมาปรับใช้ในการ
ดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี การเดินทางไปนมัสการสังเวชนียสถานนั้น นอกจากเราจะ
ได้บุญกุศลแล้ว ยังทำให้เกิดสังเวช คือความสลัดใจได้คิดว่า แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็
ยังต้องเป็นไปตามหลักของพระไตรลักษณ์ คือ มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็น
อนัตตา เพื่อจะได้รื้อฟื้นมาเจริญอุปปมาทธรรมหนังสือมีทั้งหมด 8 บทประกอบด้วย
ได้รวมโพธิ์ตรัสรู้ บันยอดเขาคิชฌกูฏ ปฐมเทศนาที่สารนาถ กุสินารา ที่ปรินิพพาน รูป
กายดับสูญ ธรรมกายไม่สิ้น หัวใจพระพุทธศาสนา บทเรียนจากอดีตอินเดีย แดน
เทวดา ซึ่งผู้แต่งได้ตั้งชื่อเรื่องไว้น่าสนใจในส่วนเนื้อหาที่ผู้แต่งนั้น ท่านได้บรรยายด้วย
ภาษาที่เรียบง่าย เรียบเรียงไปตามลำดับเหตุการณ์ทำให้ผู้อ่านสามารถจินตนาการ
เรื่องราวเห็นเป็นภาพในใจและทำความเข้าใจได้ง่ายอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน แสดงถึง

ความเป็นอัจฉริยภาพในด้านความคิดที่รอบครอบ ละเอียด เนียบคม สุขุมลุ่มลึก ผู้แต่งมีความสามารถในการจัดกระบวนการความคิดอย่างเป็นระบบ มีเทคนิคที่ชวนให้ผู้ศึกษาเกิดความสนใจติดตามไปจนจบ สิ่งที่ผู้ศึกษาอยากจะนำเสนอของหนังสือเล่มนี้ หนังสือนี้มีการความสมบูรณ์ทั้งเนื้อหาและพยัญชนะ เป็นหนังสือประเทียงปัญญาที่แท้จริง ทำให้รู้ถึงสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา เข้าใจถึงภาระกิจของพระพุทธองค์ว่าทรงงานหนักในการการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พร้อมทั้งเป็นเนื้อหาที่สะท้อนวิถีชีวิตทางสังคมในขณะนั้นเป็นหนังสือที่มีเนื้อหาที่ทรงคุณค่าทางปัญญา สามารถนำองค์ความรู้เกิดจากการอ่านหนังสือเล่มนี้มาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่และดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างเป็นดี

เอกสารอ้างอิง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). ตามทางพุทธกิจ. (พิมพ์ครั้งที่ 6).

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามปริทัศน์ฯ.

เชษฐ ดิงสัญชสี. (2556). สังเวชนียสถานและสถานที่สำคัญทางพุทธประวัติในอินเดีย-เนปาล. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มิวเซียมเพรส.

พระทวีศักดิ์ ตปสีโล (เฉลิมสิริโรจน์). (2565). บทวิจารณ์หนังสือตามทางพุทธกิจ, วารสารวิจัยวิชาการ, 5 (1), 331-345.

วินัย อินเสมียน และพระมหามิตร ฐิตปญโญ. (2563). บทวิจารณ์หนังสือตามทางพุทธกิจ. วารสารสถาบันวิจัยพิมลธรรม, 7(2), 188-193.